

Айконімы Беларусі, суадносныя з назвамі травяністых раслін

Уласныя назвы ўзнікаюць на розных этапах развіцця грамадства і нясуць у сабе адбітак сваёй эпохі. За аснову оніма бярэцца далёка не кожнае слова, а толькі тое, якое абазначае характэрную і важную для свайго часу рэалію. У адзін перыяд гісторыі чалавецтва гэта прыродныя асаблівасці мясцовасці, у другі – назва калектыву першапачаў, у трэці – імя ўладальніка паселішча і г.д. Адным з адметных вынікаў гэтага складанага і працяглага гістарычнага працэсу з’яўляецца вылучэнне разнастайных лексіка-семантычных груп у айканіміі асобных рэгіёнаў Беларусі.

Айконімы, суадносныя з назвамі расліннага свету, даволі шырока прадстаўлены ў айканімічнай сістэме Беларусі. Гэта адзін з найбольш старажытных па паходжанні пластоў лексікі, на што ўказвае не толькі ўласна аснова, але і спосабы афіксацыі – сярод такіх назваў ёсць невытворных, што гаворыць пра першаснасць іх паходжання.

Назвы населеных пунктаў нашай краіны, у якіх увасоблены канкрэтныя батанічныя найменні, вызначаюцца прыкметнай шматварыянтнасцю і паўтаральнасцю. Разам з тым семантычную матывацыю ўтваральных лексем часта адназначна ўстанавіць немагчыма, паколькі яны могуць абазначаць некалькі рэалій, а таксама з’яўляцца мнагазначнымі словамі ў літаратурнай і дыялектнай мовах.

Як сведчыць аналіз фактычнага матэрыялу, у якасці словаўтваральных асноў беларускіх айконімаў шырока выкарыстоўваюцца лексемы – назвы травяністых раслін. Сабраны фактычны матэрыял выразна падзяляецца на наступныя тэматычныя групы:

- 1) айконімы, суадносныя з назвамі лугавых і палявых травяністых раслін;
- 2) айконімы, суадносныя з назвамі сельскагаспадарчых травяністых раслін;
- 3) айконімы, суадносныя з назвамі лясных травяністых раслін;
- 4) айконімы, суадносныя з назвамі водных травяністых раслін;
- 5) айконімы, суадносныя з назвамі кветкавых агародных і пакаёвых раслін.

1. Сярод айконімаў, суадносных з назвамі лугавых і палявых травяністых раслін, найбольш пашыраны найменні, утвораныя ад лексем *крапіва*, *мурава*, *лапух*.

Намі адзначана 7 айконімаў (13 населеных пунктаў), суадносных з лексмай **крапіва**: *Вялікая Крапіўня* (Касц.), *Горная Крапіўня* (Арш.), *Крапіва* (Бых.), *Крапіўня* (Арш. – 2, Мядз. – 2, Сморг.), *Крапіўнікі* (Валож., Шарк. – 2), *Крапіўня* (Бярэз.), *Малая Крапіўня* (Касц.). Геаграфічны аналіз сведчыць, што адзначаныя найменні не сустракаюцца ў Брэсцкай і Гомельскай абласцях. У аснове айконіма *Крапіва* можа быць і антрапонім Крапіва [1, с. 217]. Вядомы беларускі анатомалаг В.П.Лемцюгова адзначае, што назва *Крапіўнікі* магла ўтварыцца і ад антрапоніма Крапіўнік [3, с. 20]. Як

адзначаюць беларускія этымолагі, праславянскае *korpiva* не мае надзейнай этымалогіі. У якасці вельмі асцярожнай гіпотэзы можна дапусціць італьянскую крыніцу: **kapr-īva*. Каранёвая частка гэтай рэканструяванай формы ўзыходзіць да назвы казы (лац. *capra* ‘каза’). Тады гэта ‘казіная трава’ (параўн. казіна ‘дзікая трава, неўрадлівая забалочаная сенажаць, дзе расце вельмі жорсткая, дзікая трава (пустазелле)’ або ў адпаведнасці з іншай матывацыяй ‘едкая’). Чэшскі этымолаг В.Махэк звязвае **kropiva* з *kropiti*, паколькі крапіву залівалі варам перад скормліваннем жывёле [8, V, с. 111 – 112].

З лексмай **мурава** ‘густая зялёная маладая трава’ [5, III, с. 181] суадносяцца 8 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 10 населеных пунктаў: *Му́рава* (Бярэз.), *Мура́ва* (Пруж.), *Мура́вец* (Клім. –2), *Муравіцкія* (Гарад. да 1974), *Мурагі* (Расон., Уш.), *Мурожнае* (Лаг.), *Мураўчыцы* (Кам.), *Муражы* (Брасл.). Гэтыя найменні спарадычна прадстаўлены на тэрыторыі Віцебскай, Мінскай, Магілёўскай і Брэскай абласцей. І.Я. Яшкін адзначае іншую семантыку гэтай лексемы: 1) сухадольная сенажаць з добрай травой, 2) газон, 3) ракіта звычайная [9, с. 115]. Лексемы з гэтымі значэннямі таксама маглі стаць базай для ўзнікнення айконімаў. Айконім *Му́рава* суадносіцца з лексмай *му́рава*, якая ў слоўніку І.Я. Яшкіна падаецца са значэннем: 1) зямля, якая не апрацоўваецца; аблога, 2) трава мурожніца *Festuca elatior* L.; самае лепшае лугавое сена [9, с. 115]. Адпаведна сказаць, якое са значэнняў легла ў аснову найменняў, зараз нельга.

Спарадычна на тэрыторыі Беларусі прадстаўлены айконімы, суадносныя з лексмай **лапух**: *Лапухі* (Кам.), *Лапухова* (Слон.), *Лапухоўка* (Паст.), *Лапушанішкі* (Брасл. да 1973), *Лапушина* (Дзятл.), *Лапушніца* (Гарад.), *Лапушына* (Шарк.). Усяго зарэгістравана 7 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 7 населеных пунктаў. Як сведчыць геаграфічны аналіз, адзначаныя найменні не сустракаюцца на поўдні і паўднёвым усходзе Беларусі. Трэба заўважыць, што ў назве *Лапухова* ўтваральнай асновай мог быць і антрапонім Лапухоў [1, с. 256]. Вядомы рускі даследчык А.М.Тубачоў адзначае, што **lorixъ* – гэта праславянскае вытворнае з суфіксам *-ixъ* (*i* – *ixa*) ад спрадвечнага караня **lor-* і роднаснага літоўскага *lāras* ‘ліст (на дрэве ці іншай расліне)’, латышскага *lāra* ‘ліст’, якое збліжаюць з лацінскім *larra* ‘лапух’. Следам за Э.Бернекерам, А.М.Тубачоў зазначае малаверагоднасць запазычання славянскага **lorixъ*/**lorixa* з лацінскага *larra* ‘лапух’, з прычыны больш шырокай семантыкі праславянскіх утварэнняў з каранем **lor-* і рэканструяванага першапачатковага значэння гэтага славянскага караня – ‘ліст’ [7, 16, с. 69 – 71].

Ад усходнеславянскай лексемы **ромашка** (беларуская – рамонак) утворана 7 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 9 населеных пунктаў: *Рамашкава* (Тал.), *Рамашкавічы* (Паст.), *Рамашкі* (Лях., Мядз., Шч.), *Рамашкі I* (Глыб.), *Рамашкі II* (Глыб.), *Рамашкіна* (Гарад. да 1974), *Рамашова* (Паст. да 1975). М.Фасмер адзначае, што ўсходнеславянская лексема запазычана з лацінскай праз пасрэдніцтва польскай мовы [6, III, с. 499 – 500].

Айконімы, суадносныя з лексмай **лебядя**, адзначаны на поўначы і паўночным захадзе Беларусі. Усяго зафіксавана 5 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 5 населеных пунктаў: *Лебядя (Воран. да 1976)*, *Лебяднікі (Воран.)*, *Лябёдка (Шч.)*, *Лябёды (Віц. да 1973)*, *Лябяды (Зэльв.)*. Па паходжанні слова *лебядя* роднаснае з лацінскім *albus*, якое мае значэнне ‘белы, светлы, ясны’ [8, V, с. 272]. Таму назва вёскі магла ўзнікнуць не толькі ад назвы расліны. Магчыма, што паселішчу або яго жыхарам была характэрна якая-небудзь белая, светлая дэталі. Таксама можна дапусціць, што некаторыя айконімы маглі ўзнікнуць ад назвы птушкі лебедзь. Побач з гэтымі найменнямі варта разгледзець айконімы Лобжа і Лобча. Як зазначае В.А.Жучкевіч, гэтыя айконімы – трансфармацыя славянскай асновы *лебядя*, старажытнаруускай *лобода*. Гэта аснова шырока прадстаўлена ў старажытнаруускіх тэкстах: «Прохор ... собираше лободу и своими руками истирая, хлеб себе творяша» або «Собирает же Лободу и руками стираша, творяша хлебы и сим питашася, и тако весь живот свой пребы без хлеба, сего деля прозван бысть лободником». В.А. Жучкевіч адзначае таксама, што даследчыкі У.М. Тапароў і А.М. Трубачоў лічаць падобныя назвы балтыйскімі [2, с. 206].

Аналіз фактычнага матэрыялу паказаў, што з лексмай **рута** суадносяцца 6 айконімаў (6 населеных пунктаў) і ўсе яны знаходзяцца ў Гродзенскай вобласці: *Горная Рута (Кар.)*, *Горныя Руткавічы (Кар.)*, *Дольная Рута (Кар.)*, *Новыя Руткавічы (Кар.)*, *Рутка I (Навагр.)*, *Рутка II (Навагр.)*. Этымалагі адзначаюць, што лексема *рута* запазычана праз пасрэдніцтва польскай мовы з сярэдневерхнянемецкай *rûte* ‘рута’ ад лацінскага *ruta* ‘нейкая горкая трава’ [6, III, с. 523].

З лексмай **канюшына** суадносяцца 5 айконімаў (5 населеных пунктаў): *Вялікія Канюшаны (Лід.)*, *Канюшаны (Лід.)*, *Канюшаўшчына (Валож.)*, *Канюшоўшчына (Бар.)*, *Малыя Канюшаны (Лід.)*. Як адзначаюць беларускія этымалагі, лексема *канюшына* запазычана з польскай мовы [8, IV, с. 243]. Існуюць таксама айконімы, утвораныя ад балтыйскай асновы *dobilas*, суадноснай па значэнні з асновай *канюшына* [2, с. 101]. Гэта назвы: *Дабя (Шум.)*, *Дабя I (Шум. да 1938)*, *Дабя II (Шум. да 1938)*.

Дыялектная лексема **пыра** (у літаратурнай мове – **пырнік**) мае значэнне ‘род шматгадовых травяністых раслін сямейства злакавых, некаторыя з якіх з’яўляюцца вельмі шкодным пустазеллем, а іншыя вырошчваюцца на корм жывёле’ [5, IV, с. 531]. Усяго намі адзначана 4 айконімы, якія з’яўляюцца назвамі 4 населеных пунктаў: *Пыра (Гродз.)*, *Пырашава (Уздз.)*, *Пырцы (Чав.)*, *Пыричына (Глыб.)*. У мінулым гэта расліна была распаўсюджана даволі шырока. Вядомы шэраг старажытнаруускіх тэкстаў з гэтым словам: “опреснок пырян”, “въесеть пшеница и ячмень и пыро”, “възми себе пшеница и ячмень и боб и ляща и просо и пыро”. [2, с. 214].

З лексмай **хвашч** суадносяцца 4 айконімы, якія з’яўляюцца назвамі 9 населеных пунктаў: *Хвашчавік (Шум.)*, *Хвашчова (Глыб., Леп.)*, *Хвашчоўка (Б.-Каш. да 1969, Маг., Мал. да 1977, Хойн.)*, *Хвашчы (Краснап., Чашн.)*. Трэба адзначыць, што ўтваральнай асновай для айконімаў *Хвашчова* і

Хвашчы маглі быць адпаведна і антрапонімы *Хвашчоў* і *Хвошч* [1, с. 430]. Побач з гэтымі айконімамі можна паставіць назвы *Вялень* (*Пух.*) і *Вялец* (*Валож., Глыб.*). В.А.Жучкевіч выказвае меркаванне, што яны ўтвораны ад старажытнаруускай асновы вялікі, але ў той самы час да гэтай асновы блізкая ўстарэлая назва *хвашча* – амель, авялец, які некалі выкарыстоўвалі знахары [2, с. 46].

Намі адзначаны 4 айконімы (4 населеныя пункты), суадносныя з лексемай **чэмер**: *Чамяры I* (*Кам.*), *Чамяры II* (*Кам.*), *Чамярынне* (*Малар.*), *Чэмер* (*Кобр.*).

Брыца – ‘аднагадовая травяністая расліна сямейства злакавых; плашчуга, пласкуша, курынае проса’ [5, I, с. 412], а таксама ‘пустазелле з чорнымі зярняткамі, пырнік, від белай пшаніцы’ [8, I, с. 393]. З гэтай лексемай суадносяцца 4 айконімы (6 населеных пунктаў): *Брыцалавічы* (*Асіп.*), *Брыцікі* (*Шарк., Шум. - 2*), *Брычанькі* (*Доки.*), *Брычыцы* (*Дзятл.*). Назвы маглі быць утвораны ад асновы з любым з пералічаных значэнняў.

Намі зафіксаваны адзінкавыя ўтварэнні ад асновы **дзягіль**: *Дзягілева* (*Беш.*), *Дзягілі* (*Мядз.*), *Дзягільна* (*Дзярж.*). Як слушна адзначае В.А. Жучкевіч, асобныя назвы гэтай групы могуць быць патранімічнага паходжання; аснова ж асабовага імені мае значэнне ‘перавязь, рамень’: “Люте привлекаемъ грехы яко дягомъ рожемъ, яко дягомъ ярма юница безалония” або “Связана бы дягомъ володемъ по нозе” [2, с.115].

Пры аналізе фактычнага матэрыялу выяўлены 3 айконімы (4 населеныя пункты), якія суадносяцца з лексемай **казалец**: *Казелькі* (*Міёр.*), *Казельскія* (*Міёр.*), *Казельшчына* (*Валож., Мін.*).

Вядомы беларускі даследчык В.А. Жучкевіч выказвае меркаванне, што айконімы *Гічы* (*Дубр.*) і *Гічыцы* (*Івац.*) паходзяць ад дыялектнай лексемы **гічы** – ‘буйныя і жорсткія сцёблы травяністай расліны, бур’ян’ [2, с. 70]. У “Слоўніку беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча” ўказваецца яшчэ адно значэнне лексемы *гічы* – ‘бурачнік’ [4, I, с. 446]. Якое з гэтых значэнняў стала базай для ўтварэння айконімаў, адназначна сказаць складана.

Слоўнікі фіксуюць некалькі значэнняў слова **зёлкі**: 1) лекавыя травы [5, II, 742]; 2) дзікарослыя травы [4, II, с. 306]. З гэтай лексемай суадносіцца 1 айконім (1 населены пункт): *Зёлава* (*Драг.*).

Лексема **мятліца** ў аснове 2 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 2 населеных пунктаў: *Мятлічына* (*Лаг.*), *Мятлічыцы* (*Лаг.*).

Намі адзначана адзінкавае ўтварэнне ад лексемы **буякі**: *Буякі* (*Смарг.*). Але не выключана і магчымасць таго, што ўтваральнай асновай айконіма быў антрапонім Буяк [1, с. 74].

Лексема **ваўчкі** суадносіцца з 1 айконімам, які з’яўляецца назвай 6 населеных пунктаў: *Ваўчкі* (*Глыб. да 1965, Маст., Слон., Шарк., Шум., Шум. да 1949*).

Адзінкавае ўтварэнне адзначана ад лексемы **касач**: *Касачы* (*Віц.*). Аднак касачом называецца таксама і цецярук-самец, які ў адрозненне ад самкі мае ў хвасце доўгае выгнутае пер’е [5, II, с. 656]. Якое з гэтых

значэнняў мае аснова ў айконімах, вызначыць немагчыма. Не выключана, што асновай для ўтварэння айконіма быў антрапонім Касач [1, с. 191].

В.А. Жучкевіч адзначае, што назва *Чамялы* (Івац.) утворана ад лексемы **чамялы** – ‘бур’ян, пустазелле’ [2, с. 400].

З лексемай **чарнобыль** суадносіцца 1 айконім (1 населены пункт): *Чарнобыль* (Маг.).

2. Немалаважную ролю ў жыцці нашых продкаў адыгрывала сельская гаспадарка. Гэта не магло не адлюстравіцца ў айканіміі. Сярод айконімаў, суадносных з назвамі сельскагаспадарчых травяністых раслін, найбольш пашыраны найменні, утвораныя ад лексем *рэпа*, *гарох*, *боб*, *жыта*, *каноплі*.

Аналіз фактычнага матэрыялу паказаў, што лексема **рэпа** стала асновай для ўтварэння 16 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 39 населеных пунктаў: *Вялікае Рэпішча* (Мядз.), *Рэп’е* (Мін. да 1971), *Рэпавічы* (Бераст.), *Рэпалава* (Шкл.), *Рэпаўшчына* (Брасл.), *Рэпенишчына* (Брасл.), *Рэпін* (Акц.), *Рэпічы* (Бар.), *Рэпішкі* (Паст.), *Рэпішча* (Асіп., Бабр., Браг. да 1938, Брасл., Ветк., Гарад., Дзятл., Доки., Кам., Кліч., Краснап. – 2, Крыв., Лаг., Маг., Міёр. да 1973, Міёр. да 1976, Мядз., Пух., Рэч., Смал., Члч., Чэрв. да 1966), *Рэпішчы* (Чэрв.), *Рэпкі* (Дзятл., Раг.), *Рэпля* (Ваўк.), *Рэпная Града* (Кап.), *Рэпнікі* (Лід.), *Рэпухава* (Арш.). Аналіз матэрыялу паказвае, што айконімы, суадносныя з лексемай *рэпа*, досыць раўнамерна прадстаўлены на тэрыторыі Беларусі, за выключэннем Брэсцкай вобласці, дзе адзначаны адзінкавыя ўтварэнні. Трэба адзначыць, што ўтваральнай асновай айконіма *Рэпнікі* мог быць і антрапонім Рэпнік [1, с. 359].

Намі зафіксаваны 15 айконімаў (19 населеных пунктаў), суадносных з лексемай **гарох**: *Вялікае Гарохавішча* (Дзярж.), *Гарохава* (Бабр.), *Гарохавае* (Шум. да 1939), *Гарохаўшча* (Малар. – 2), *Гарохаўшчы* (Акц.), *Гарохаў* (Калінк.), *Гарохаўе* (Глыб.), *Гарохаўка* (Бабр., Брасл., Сл.), *Гарохаўцы* (Салігор.), *Гарошкава* (Дубр.), *Гарошкаў* (Рэч., Хойн.), *Гарошкаўка* (Кам.), *Гарошкаўка II* (Кам.), *Гарошкі* (Мін.), *Малое Гарохавішча* (Дзярж.). Плады гэтай расліны маюць такую ж назву, таму зараз цяжка адназначна сказаць, ад якога менавіта значэння асновы ўтварыліся айконімы. Адзначаныя найменні спарадычна сустракаюцца на ўсёй тэрыторыі Беларусі. У аснове айконімаў *Гарохава*, *Гарохаўка*, *Гарошкава*, *Гарошкаў*, *Гарошкі* могуць быць і адпаведна антрапонімы *Гарохаў*, *Гарох*, *Гарошка* [1, с. 104].

Ад лексемы **боб** утворана 14 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 20 населеных пунктаў: *Бабавішча* (Уш.), *Бабаедава* (Беш., Сен.), *Бабовікі* (Пол.), *Бабовічы* (Калінк.), *Бабовішча* (Сл.), *Бабонеўка* (Кар.), *Бабоўе* (Бабр., Шарк.), *Бабоўка* (Жлоб., Кліч., Чашн., Шум. да 1939), *Бабоўня* (Кап.), *Бабоўскі* (Жлоб. да 1966), *Бабоўцы* (Лід.), *Бабы* (Пух., Шум. да 1939), *Бобінка* (Кам.), *Бобкі* (Драг.). Найбольш распаўсюджаны гэтыя найменні ў Віцебскай вобласці. У аснове айконімаў *Бабовічы* і *Бабоўскі* магчыма і антрапонімы *Бабовіч*, *Бабоў* [1, с. 56].

Аналіз фактычнага матэрыялу паказаў, што з лексемай **жыта** суадносяцца 10 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 11 населеных пунктаў: *Жытанежжа* (Б.-Каш.), *Жытаполле* (Шарк.), *Жыткавічы* (Жытк.), *Жытлін*

(Івац.), *Жытнавічы* (Пін.), *Жытнае* (Дзярж.), *Жытнёва* (Віл. да 1980), *Жытнёў* (Чэрык.), *Жытоўля* (Гом.), *Жыцін* (Асін., Жаб.). Жытам называецца таксама і зерне гэтай расліны, але паходжанне айконімаў ад лексем з такім значэннем менш верагодна. Магчыма, назвы маглі ўтварыцца ад лексем жыта з семантыкай ‘жытнія палі’ [5, II, с. 266]. Назва *Жыткавічы* магла ўтварыцца і ад антрапоніма Жытко [1, с. 151].

У аснове 10 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 11 населеных пунктаў, лексема **каноплі**: *Канпелька* (Лельч.), *Канпелькі* (Уздз.), *Канпельчыцы* (Тал.), *Канопліск* (Пруж.), *Канопліцы* (Раг.), *Каноплічы* (Валож.), *Каноплянішчына* (Брасл., Глыб. да 1971), *Малыя Канопліцы* (Раг.), *Новыя Канопліцы* (Раг.), *Падканоплішча* (Петр. да 1964). Айконімы, суадносныя з лексмай каноплі, спарадычна прадстаўлены на тэрыторыі Беларусі, за выключэннем Гродзенскай вобласці, дзе не адзначаны гэтыя ўтварэнні. Праславянскае *konopja*, *konop(j)ь* адносіцца да інда-іран. **kanā-* ‘насенная’. У якасці еўрапейскага культурнага слова выкарыстана форма **kanā-pus-* ‘мужчынскія каноплі’ > ‘каноплі ўвогуле’ [8, IV, с. 239]. Трэба адзначыць, што найменні *Канпелька*, *Канпелькі*, *Каноплічы* маглі ўтварыцца і ад антрапонімаў Канпелька і Канопліч [1, с. 177].

Ад лексем **мак** утворана 9 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 21 населенага пункта: *Макава* (Ганц.), *Макавічы* (Глуск.), *Макавішча* (Сл. да 1968), *Макавішчы* (Кам., Уздз.), *Макаўе* (Асін. да 1971, Барыс. – 2, Б.-Каиш., Віл., Глыб., Гом., Кліч. да 1977, Крыч., Чач., Шум., Шум. да 1952), *Макаўка* (Бялін.), *Макаўня* (Маг.), *Макаўчыцы* (Дзярж.), *Макаўшчына* (Ашм.). Як адзначае В.А. Жучкевіч, айконімы *Макаўе*, *Макавішча* – назвы-азначэнні: месцы былых пасаваў маку. Мак як культура ў мінулым займаў адметнае месца ў паўсядзённым жыцці беларусаў: макаўкі, макавае малако з аўсяным кісялём былі шырока распаўсюджаны на тэрыторыі краіны [2, с. 220].

Занатавана 8 назваў (8 населеных пунктаў), суадносных з лексмай **кроп**: *Акропна* (Драг. да 1976), *Вялікія Укропавічы* (Лаг.), *Кропаўшчына* (Валож.), *Малыя Укропавічы* (Лаг.), *Укропава* (Мал.), *Укроп’е* (Шарк. да 1976), *Укроп’ежэ* (Смарг.), *Укропішкі* (Ашм.). Трэба заўважыць, што сярод гэтых айконімаў відавочна вылучаецца назва *Акропна*. Магчыма, яна ўтварылася ад беларускай асновы кроп з пратэтычным *а*. Геаграфічны аналіз паказвае, што айконімы, суадносныя з лексмай *кроп*, не выяўлены на тэрыторыі Гомельскай і Магілёўскай абласцей.

Ад лексем **бурак** утворана 5 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 9 населеных пунктаў: *Бур’акі* (Паст.), *Буракі* (Лёзн. – 2, Уш. да 1970), *Буракова* (Верхнядзв., Лёзн., Міёр.), *Буракоўцы* (Лях. да 1972), *Бурачкі* (Кл. да 1964). Ад рускай назвы гэтай жа расліны **свекла** ўтвораны айконім *Свеклічы* (Драг.). Назвы *Буракі*, *Буракова*, *Бурачкі* могуць суадносіцца і з антрапонімамі Бурак, Бурачок [1, с. 68].

Спарадычна на тэрыторыі Беларусі прадстаўлены назвы, суадносныя з лексмай **грэчка**: *Грачанішкі* (Астр.), *Грачухі* (Жлоб.), *Грачыхі* (Тал.), *Грачыхіна* (Гарад. да 1971, Хойн.), *Грачышна* (Навагр.). Усяго намі зафіксавана 5 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 6 населеных пунктаў.

Пры аналізе фактычнага матэрыялу адзначаны 4 айконімы (8 населеных пунктаў), утвораныя ад лексем **авёс**: *Аўсяначка (Брасл.), Аўсянікі (Віл., Глыб., Докш., Чашн.), Аўсяніца (Шч.), Аўсянка (Гор., Міёр.)*.

Лексема **капуста** ў аснове 4 айконімаў (7 населеных пунктаў): *Капуснікі (Лаг. да 1929), Капусты (Слон.), Капусціна (Валож., Віл., Кір., Уш.), Капусцічы (Мядз.)*. Трэба заўважыць, што ў назве *Капусціна* ўтваральнай асновай мог быць і антрапонім Капусцін [1, с. 181].

Лексема **агурок** стала асновай для ўтварэння 4 айконімаў (4 населеныя пункты): *Агуркі (Верхнядзв.), Агурні (Глыб.), Агурэшчына (Шум. да 1937), Гурковішча (Шкл.)*.

Лексема **рэдзька** мае некалькі значэнняў: 1) агародная карняплодная расліна сямейства крыжакветных; 2) карняплоды гэтай расліны з гаркаватым вострым смакам і пахам; 3) асобны плод гэтай расліны [5, IV, с. 749]. Вызначыць, якое з гэтых значэнняў ляжыць ў аснове назваў, зараз не ўяўляецца магчымым. Намі адзначаны 3 айконімы, якія з'яўляюцца назвамі 4 населеных пунктаў: *Рэдзька (Маз.), Рэдзькавічы (Віл.), Рэдзькі (Дубр., Мал.)*.

З лексмай **гарбуз** суадносяцца 2 айконімы, якія з'яўляюцца назвамі 5 населеных пунктаў: *Гарбузова (Шум. да 1937), Гарбузы (Дзярж., Шум., Шум. да 1937, Шум. да 1939)*. Плады гэтай расліны маюць такую ж назву, таму цяжка адназначна сказаць, менавіта якое значэнне легла ў аснову айконімаў. Трэба заўважыць, што ўтваральнай асновай у гэтых найменнях маглі быць і антрапонімы Гарбузоў, Гарбуз [1, с. 103].

Адзначаны адзінкавыя ўтварэнні ад лексем **лён**: *Льнозавод (Гарад.), Лёнава (Шум.)*. Усяго 2 айконімы, якія з'яўляюцца назвамі 2 населеных пунктаў.

З рускай лексмай **лук** суадносяцца 2 айконімы (2 населеныя пункты): *Лукавіца (Гродз.), Лукавыя (Астр.)*. Ад беларускай назвы гэтай расліны **цыбуля** ўтворана назва *Цыбульскія (Дубр.)*. Не выключана магчымасць таго, што ўтваральнай асновай у айконіме *Цыбульскія* быў антрапонім Цыбульскі [1, с. 440].

Пры аналізе фактычнага матэрыялу зафіксаваны 2 айконімы (2 населеныя пункты), суадносныя з лексмай **табака**: *Табакераўшчына (Брасл.), Табачнікі (Гарад.)*.

Назва *Пианічана (Глыб.)* суадносіцца з лексмай **пшаніца**.

Айконім *Фасола (Шум. да 1939)* утвораны ад лексем **фасоля** ў мясцовым вымаўленні.

Зафіксавана адзінкавае ўтварэнне ад лексем **часнок**: *Часнакі (Валож.)*.

Лексема **ячмень** ляжыць у аснове айконіма *Ячменішкі (Брасл.)*.

3. Нягледзячы на тое, што на Беларусі шмат рэк, азёр, балот і адпаведна багатая расліннасць вакол гэтых водных аб'ектаў, група айконімаў, суадносных з назвамі водных травяністых раслін, не вельмі шырока прадстаўлена ў айканіміі. Сярод гэтай групы найбольш вылучаюцца найменні, утвораныя ад лексем *трыснёг* і *рагоз*.

Ад лексемы **тростник** утворана 8 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 10 населеных пунктаў: *Вялікая Трасцяніца (Барыс.)*, *Вялікі Трасцянец (Мін.)*, *Малая Трасцяніца (Барыс.)*, *Малы Трасцянец (Мін.)*, *Трасцівец (Бых.)*, *Трасціно (Хоц.)*, *Трасцянец (Поеў., Уздз.)*, *Трасцяніца (Докиш., Кам.)*.

У аснове 8 айконімаў (12 населеных пунктаў) лексема **рагоз**: *Вялікая Рагозніца (Маст.)*, *Малая Рагозніца (Маст.)*, *Рагазін (Браг. да 1974)*, *Рагазы (Мал.)*, *Рагозіна (Арш. – 2, Лаг., Міёр. да 1973, Уш.)*, *Рагозінка (Чав.)*, *Рагозішча (Б.-Каш.)*, *Рагозна (Карм. да 1962)*. Праславянскае **rogosz* хутчэй за ўсё вытворнае ад *rogъ* ‘рог’ [6, III, с. 490].

Намі адзначаны адзінкавыя назвы, суадносныя з лексмай **асака**: *Асака (Пух.)*, *Асакоўшчына (Шум. да 1939)*. Усяго 2 айконімы, якія з’яўляюцца назвамі 2 населеных пунктаў. І.Я. Яшкін адзначае, што *асака* – гэта таксама і месца, балотысты нізкі поплаў [9, с. 15], якое магло даць назву населенаму пункту. Этымалагі параўноўваюць гэту лексему з літ. *āšakà*, лат. *asaka* ‘рыбная костка’, а далей узводзяць да індаеўрапейскага кораня **āk-*. Ф.Міклашыч звязваў з каранем **sek-*, што вядзе да параўнанняў з ням. *Säge* ‘піла’, англа-сакс. *secg* ‘асака, трыснёг’ [8, I, с. 162].

Аналіз фактычнага матэрыялу паказваў, што з лексмай **чарот** суадносяцца 3 айконімы, якія з’яўляюцца назвамі 4 населеных пунктаў: *Чараты (Б.-Каш.)*, *Чарот (Асін. да 1967, Б.Каш.)*, *Чароты (Пух.)*. Паводле “Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы” чарот – гэта ‘высокая травяністая расліна сямейства асаковых, якая расце ў вадзе рэк, азёр, на балотах // зараснікі гэтай расліны’ [5, V, с. 301]. І.Я. Яшкін указвае на 2 значэнні гэтай лексемы, блізкія да апошняга, адзначанага ў “Тлумачальным слоўніку беларускай мовы”: 1) зараснік высокіх вадзяных ці балотных раслін з сям’і злакавых *Phragmites communis* Trin, пустых у сярэдзіне з пірамідальнай пушытай мяцёлкай; 2) зараснік высокіх вадзяных ці балотных раслін з сям’і асаковых *Scirpus lucus* L, сітавых у сярэдзіне [9, с. 204]. Магчыма, паселішчы атрымалі такія назвы, бо непадалёку былі зараснікі гэтых раслін. На думку этымологаў, лексема **čertъ* на славянскай глебе суадносіцца з дзеясловамі **čersiti*, **čьrto*, што звычайна выкарыстоўваюць для ўзвядзення **čertъ* да індаеўрапейскага **ker-* ‘рэзаць’, прычым чарот, трыснёг названы так таму, што мае вострае лісце. Іншыя навукоўцы, якія сумняваюцца ў гэтай этымалогіі, адзначалі выключна семантычную сувязь назваў чароту і трыснягу і дзеясловаў *плесці*, *скручваць*, *вязаць*. Славянскае **čertъ* яны звязвалі са ст.-інд. *crtāti* ‘звязвае, змацоўвае’ [7, 4, с. 80].

Ад лексемы **журавіны** ўтвораны 1 айконім (1 населены пункт): *Журавінка (Дзярж.)*. З рускай назвай гэтай расліны **клюква** суадносіцца 1 айконім: *Клюкаўка (Арш.)*. Беларускія этымалагі адзначаюць, што слова мае паўн.-слав. характар. Паморскае значэнне *žuravina* ‘шчаўе’ ўказвае на разуменне слова ў сувязі са смакам і з лексмай *žur* ‘жур’ і ‘шчаўе’ [8, III, с. 248 – 249]. Трэба адзначыць, што рускае слова *клюква* мае іншую этымалогію. Так, Э.Бернекер параўноўвае яе з сербахарвацкай *кљук* ‘выціснуты вінаград’ і звязвае гэтае слова з гукапераймальным *кљук* – ад

гука, які ўтвараецца пры выцісканні ягад. Іншыя лічаць пачатковым значэнне ‘балотная ягада’ і параўноўваюць з ключавіна ‘балота’ [6, II, с. 257 – 258].

4. Аналіз сабранага фактычнага матэрыялу паказаў, што сярод айконімаў, суадносных з назвамі лясных травяністых раслін, найбольш пашыраны найменні, утвораныя ад лексем *чарніцы* і *хмель*.

Лексема **чарніцы** мае некалькі значэнняў: 1) кустовая ягадная расліна сямейства бруснічных; 2) салаткаватыя чорна-сінія ягады гэтай расліны [5, V, с. 300]. Адназначна сказаць, якое са значэнняў стала ўтваральнай асновай айконімаў, не ўяўляецца магчымым. Усяго намі адзначана 16 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 26 населеных пунктаў: *Малая Чарніца* (Шум. да 1939), *Падчарніца* (Луг.), *Чарніца* (Бабр., Смал. – 2, Смал. да 1973, *Старадарож.*), *Чарніца I* (Доки.), *Чарніца II* (Доки.), *Чарніцкі* (Смал.), *Чарніцы* (Ари., Брасл., Леп., Шум. да 1939), *Чарнічка I* (Доки.), *Чарнічка II* (Доки.), *Чарнічка III* (Доки.), *Чарнічка IV* (Доки.), *Чарнічкі* (Шарк.), *Чарнічнае* (Бяроз., Кобр.), *Чарнічная* (Кап.), *Чарнічны* (Гом. да 1955, Гор.), *Чарнічонкі* (Уш., Шум.). Найбольшая канцэнтрацыя гэтых найменняў у Віцебскай вобласці, адзінкавыя ўтварэнні адзначаны ў Брэсцкай, Гомельскай, Гродзенскай і Магілёўскай абласцях.

Намі адзначана 14 айконімаў (20 населеных пунктаў), суадносных з лексмай **хмель**: *Хмелева* (Жаб.), *Хмелеўка* (Мін.), *Хмеліно* (Рат.), *Хмеліска* (Бераст.), *Хмелішча* (Малар., Сл. да 1967, Шч.), *Хмельнікі* (Міёр.), *Хмялёўшчына* (Доки.), *Хмялі* (Кам.), *Хмяльнік* (Беш., Гарад., Лун.), *Хмяльніца* (Брасл., Слон., Шум.), *Хмяльнова* (Глыб. да 1971), *Хмяльное* (Б.-Каш.), *Хмяляны* (Астр.). Гэтыя найменні спарадычна прадстаўлены на тэрыторыі Беларусі. Сваім паходжаннем слова *хмель* звязана з Усходам: *хмель* для піваварэння ўпершыню выкарыстоўваюць усходнія фіны і татарскія плямёны. Толькі з пачатка перасялення народаў яго сталі выкарыстоўваць на захадзе [6, IV, с. 249 – 250]. Трэба заўважыць, што ў назвах *Хмелева*, *Хмельнікі* ўтваральнай асновай маглі быць і антрапонімы Хмялёў і Хмельнік [1, с. 432].

Руская лексема **папоротник**, якой адпавядае беларуская **папараць**, у аснове 7 айконімаў (9 населеных пунктаў): *Папаратка* (Клім.), *Папараткі* (Краснап.), *Папаратна* (Віц.), *Папаратнае* (Браг. да 1962, Верхнядзв.), *Папаратная* (Касц.), *Папаратны* (Б.-Каш., Б.-Каш. да 1968), *Папарцішкі* (Брасл. да 1971). Гэта слова роднаснае ў індаеўрапейскіх мовах: літ. *rapartis*, *rapartys* ‘папараць’, лат. *raparde raparkste* ‘папарць’, ст.-інд. *parṇāt* ‘крыло, пяро’. Аналагічная семантыка ў грэчаскай мове *πτεοῖς* ‘папараць’ < *πτεον* ‘крыло’ [8, VIII, с. 154]. Пераважная большасць назваў, суадносных з гэтай лексмай, знаходзіцца ў паўднёва-ўсходняй частцы рэспублікі. Не адзначаны яны ў Брэсцкай, Гродзенскай і Мінскай абласцях.

3 лексмай **верас** суадносяцца 3 айконімы, якія з’яўляюцца назвамі 3 населеных пунктаў: *Вераскава* (Навагр.), *Вераскі* (Барыс.), *Верасы* (Маст.). Як адзначаюць беларускія этымолагі, балтаславянскія формы слова ўказваюць не толькі на першапачатковае праславянскае **versъ*, але і на

**verzъ*, **versкъ*, што можа сведчыць аб “праеўрапейскім” паходжанні слова [8, II, с. 85].

5. Пры аналізе фактычнага матэрыялу намі адзначана адзінкавае ўтварэнне айконіма, суадноснага з назвай кветкавай агароднай расліны. Так, руская лексема **роза** ў аснове 2 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 2 населеных пунктаў: *Розавы (Карм. да 1962)*, *Розаўка (Дзярж.)*. Ад беларускай назвы гэтай жа расліны – **ружа** – утвораны айконім *Ружаполь (Астр. да 1979)*.

Такім чынам, усяго намі было зафіксавана 268 айконімаў (380 населеных пунктаў), суадносных з назвамі травяністых раслін. Гэтыя найменні складаюць каля 25% ад агульнай колькасці айконімаў, суадносных з канкрэтнымі назвамі раслін. Сярод найменняў, суадносных з назвамі травяністых раслін, найбольш пашырана група айконімаў, суадносных з назвамі лугавых і палявых травяністых раслін, а таксама суадносных з назвамі сельскагаспадарчых травяністых раслін. Яны адпаведна складаюць каля 30% і 45% ад агульнай колькасці найменняў гэтай групы. Найбольшая колькасць назваў утворана ад лексем *краніва, мурава, лапух, рэпа, гарох, жыта, каноплі*. Варта адзначыць, што айконімы, суадносныя з лексемамі *краніва, мурава, лапух, каноплі*, сканцэнтраваны пераважна ў цэнтральнай і паўночнай частках Беларусі і толькі адзінаковыя ўтварэнні сустракаюцца на поўдні рэспублікі. Назвы, утвораныя ад лексемы *рэпа*, у асноўным сканцэнтраваны ў Віцебскай, Гродзенскай, Магілёўскай і Мінскай абласцях. Айконімы, суадносныя з лексемай *гарох*, не зафіксаваны ў Гродзенскай вобласці.

Літаратура

1. Бірыла, М.В. Беларуская антрапанімія. 2. Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі / М.В. Бірыла. – Мн.: Навука і тэхніка, 1969. – 504 с.
2. Жучкевіч, В.А. Краткий топонимический словарь Белоруссии / В.А. Жучкевич. – Мн.: Изд-во БГУ, 1974. – 447 с.
3. Лемцюгова, В.П. Беларуская анамастыка: Лінгвістычны аналіз назваў населеных пунктаў Мінскай вобласці / В.П. Лемцюгова. – Мн.: Навука і тэхніка, 1970. – 150 с.
4. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: У 5 т. – Т. 1-5. – Мн.: Навука і тэхніка, 1979 – 1986.
5. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5 т. / Пад агульнай рэд. К.К. Атраховіча – Т. 1-5. – Мн.: Беларус. Сав. Энцыклапедыя, 1977 – 1984.
6. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т.: Т. 1-4. М., 1964 – 1973.
7. Этимологический словарь славянских языков / Под ред. О.Н. Трубачёва. – Вып. 1-28. – М., 1974 – 2001.
8. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы – Т. 1-8. – Мн., 1978 – 1993.

9. Яшкін, І.Я. Беларускія геаграфічныя назвы. Тапаграфія. Гідралогія / І.Я. Яшкін. – Мн.: Навука і тэхніка, 1971. – 256 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ